

Çekiç Gedikpaşa'dan göçüyor

Gedikpaşa'nın yaşlı ustalarının yüzünde bir hüznün, sanki eski Gedikpaşa'yı özleyiyor, geri istiyorlar. Ama artık yeni Gedikpaşa da onlara kapısını kapatıyor. Kundura ustaları sanatlarını anlattı. Parmakları ise hâlâ tutkalda.

YAZI: FULYA ÇİĞDEM AYDOĞAN
FOTOĞRAFLAR: ERZADE ERTEM

Beyazıt'tan Kumkapı'ya doğru İstanbul'un belki de en dik yokuşlarından biri Gedikpaşa Yokuşu, daha doğrusu Bali Paşa Yokuşu uzanır. Yolun üzerinde çok sayıda işyeri ve lokanta yer alır. Kunduracı ve konfeksiyon ağırlıklı dükkânlardan oluşan bu yokuşa girdiğinizde şaşırır ve verirsiniz. Neredeyse kadın yüzü yoktur burada. Bir kadın gelmeye görün, bütün yakıcı bakışlar onun üzerinde odaklanır... Bir yanda tarihi Gedikpaşa Hamamı. Tepesinden sıcak dumanlar yayılıyor. Gedikpaşa, adını Fatih Sultan Mehmet döneminin sadrazamı ve kaptan-ı deryası Gedik Ahmed Paşa'nın yaptırdığı çifte hamamdan almış. Aynı adı taşıyan cami ve medrese ise, günümüze kadar gelememiş.

Bugünkü Gedikpaşa'nın birçok köşesinde ayakkabı üretiliyor. Bu konuda tarihi semtin önemli bir geçmişi var. İşte bu sektörün yakın geçmişini bilen Garbis Topak...

Orta parmağını tutkala batırdıktan sonra bir modele göre kesilip dikilmiş deriyi astarıyla birleştiriyor. Elindeki astarlı deriyi bacakları arasında sıkıştırdığı kalıba giydiriyor. Cebinden bir sigara çıkarıyor ve dudağına iliştiriyor... Çekiçle kalıp üzerinde çalışıyor, astarla deriyi kaynaştırmak için. Form vermek istediği deriyi kalıptan çıkarıyor, sonra geriyor, çiviliyor, çiviliyor. Sigara ağzının sol tarafında sönmüş, hiç orali değil. Küller kazağına dökülüyor ama onun gözü ayakkabıdan başka bir şeyi görmüyor. Çiviler milimetrik aralarla çakılıyor. Bu işi büyük bir özenle yapıyor. Garbis Topak, bu işi 42 yıldır yapıyor.

"Yıllardır ayakkabı yapmaktan bıktım. Benden geçmiş artık, bu meslek 40 yaşından sonra yapılmaz. İstemiyorum ama ne yaparsın, geçim derdi."

12 yaşındayken babası Garbis Topak'ı ayakkabıcı bir arkadaşının yanına çırak olarak vermiş.

"O zaman ayakkabıcılar Beyazıt'ta, eski Çatalan'daydı. Babam 'Eti senin kemiği

Garbis Toprak 12 yaşında başlamış kunduracılığa. İşini hep özenle sürdürmüştü.

MEVSİMİN
En Zarif

En Sağlam
En Ucuz
Terlik ve
Ayakkabılarını

MAHDUT MESULİYETLİ
İSTANBUL
UMUM AYAKKABICI SANATKARLARI
İSTİHLAK VE SATIŞ
KOOPERATİFİ

İSTANBUL
AYAKKABICI SANATKARLARI SATIŞ
KOOPERATİFİNDEN BULURSUNUZ..
ADRES: ÇARŞIKAPYI TRAMVAY DURAĞI NO72 TEL: 22155

1950'li yıllardan bir ayakkabı reklamı.

Okul Han'ın (yani eski Ermeni Okulu) ikinci kat sakinlerinden Artin Demirtaş.

Hamparsum Çirkinoglu. Yeni Gedikpaşa'yı hiç beğenmiyor ayakkabı ustaları.

► benim, bunu adam edin, yetiştirin' diye verdi.

Sözü hemen eski İstanbul'a getiriyor. "Eskiden Gedikpaşa'da Rum ve Ermeni kalfalar vardı. İşçiler sanatkardı, ortam iyiydi. Şimdi sanatkârlık kalmadı. İşçiler eroin gibi kötü alışkanlıklar edindiler."

"Makinelerle çalışmıyoruz, fakat teknolojinin gelişmesi el yapımına da yansdı. Eskiden böyle miydi? Ayakkabının tabanını kenarlarından oyduktan sonra dikerdik. Diktikten sonra oyukları da tekrar kapatırdık. Tahta çivilerle çalışırdık."

Çok fazla konuşmak istemiyor Garbis kal-

fa... Biz de başka ustalarla konuşmak üzere onu zahmetli işiyle baş başa bırakıyoruz.

Biraz dikkatli bakıldığında, Gedikpaşa'nın yaşlı ustalarının yüzünde bir hüznün, sanki eski Gedikpaşa'yı özleyiyor, geri istiyorlar. Sonra birçoğunun yüzünde sert çizgiler. Belki de yılların yorgunluğu. Hepsinin söylediği tek bir şey var: "Yeni Gedikpaşa'yı hiç beğenmiyoruz."

62 yıllık ayakkabıcı Hamparsum Çirkinoglu da aynı kanıda.

"Eskiden ayakkabıcılıkta sanat vardı. Şimdi üçkâğıtçılık, milleti nasıl kazıklayalım."

CENGİZ KASTAN: ALTYAPI NASIL TAŞINACAK?

İstanbul Ayakkabıcılar Esnaf ve Sanatkârlar Odası Başkan Yardımcısı Cengiz Kastan. Türkiye'deki ayakkabı sanayisinin dününü bugününü, İkitelli'ye taşınacak olan esnafın sorunlarını anlattı. "Aykosan daha çok ayakkabı üreticilerinin bulunduğu, Aymakoop ise, ayakkabı satıcılarının ve ayakkabı malzemesi satanların yoğun olarak yer aldığı bir kooperatif. Aymakoop'un üst yapısı tamamlandı. Aykosan'ın ise, henüz bitmedi. İmalatçıların çoğu da Aykosan üyesi. Ayakkabı yapımı öyle bir iş ki, yaklaşık 30 malzemeyi bir araya getiriyorsunuz. Esnaf farklı yerlere dağılıncaya üretim ve pazarlama sorunları ortaya çıkıyor. Biten Aymakoop'ta altyapı sorunları var. Biz, telefonu, kanalizasyonu, suyu, elektriği, yolu olmayan yerde sanayinin geleceğine inanıyorsak insanları gönderelim. Olmaz diyorsak bu işi düzgün yapalım."

Türkiye genelinde yılda 260 milyon çift ayakkabı üretildiğini belirtiyor Kastan. Bunların yaklaşık yüzde 15'lik bölümü tamamen makineleşmiş işletmelerde, yüzde 70 kadar da küçük işletmelerde el imalatı ağırlıklı üretiliyor. İşin içine saya, foraj makineleri giriyor. Üst bölümün dikilmesi, tabanın ayakkabıya dikilmesi makinede yapılıyor.

"Ayakkabı üretimindeki gelişmelere baktığımız zaman Cumhuriyet'e kadar el imalatı. Beykoz müessesesinin yerinde 2. Mahmut döneminde kurulmuş olan ve ordu için üretim yapan bir ayakkabı fabrikası vardı. Fabrika 1930'lu yıllarda Sümerbank'a devredildi. Orada buhar makineleri bulunduğu için makinenin üretim söz konusu. Yapılan ayakkabıların

çoğu, o dönemde orduya yapılan modellerin sivilere uyarlanmış biçimiydi. Yapıştırıcı yoktu, tamamen doğal malzeme kullanılırdı."

Cumhuriyet döneminde, 1950'lere kadar sipariş üzerine yapılan ısmarlama ayakkabı döneminde yine yapıştırıcının kullanılmadığını söylüyor ve devam ediyor: "Biz buna klasik üretim dönemi ismini veriyoruz. Ayakkabının üst bölümünün (sayanın) makinelerde dikilmesi dışında makine kullanılmıyor. Tamamen el imalatı ağırlıklı. 1950'den sonra sermaye birikiminin artması, şehiri nüfusun çoğalması dolayısıyla üretimde bir artış söz konusu. Bu dönem neoklasik üretim dönemi. Burada bazı yapıştırıcılar devreye giriyor, taban yapıştırılmaya başlanıyor.

Yurtdışından tabanı diken makineler getiriliyor. İsmarlama ayakkabı döneminde haftada dört veya beş çift ayakkabı yapan bir kişi, neoklasik dönemde 40 veya 50 çift yapıyor. Üretim ortalama 10 kat artıyor. Bu dönem de aşağı yukarı 1970'lere kadar devam ediyor. 70'lerden itibaren ayakkabı sanayiinde makineleşme dönemi başlıyor. Bu dönemin başlangıcında makineli ayakkabı üretimi bilinmediğinden sıkıntılar yaşanıyor. Ancak deneme yanılma yoluyla öğreniliyor. Bu nedenle 20 yıl gibi uzun bir süre alıyor. 1990'dan itibaren makineli üretim Türkiye'de tam anlamıyla oturdu. Ayakkabı ihracatında büyük bir patlama yaşandı. Dolayısıyla ayakkabıda çok büyük bir gelişme var. 96 yılı ihracatımız 150 milyon dolar, bavul ticareti ise, 250 milyon dolar civarında tahmin ediliyor." ◀

8 yaşında başlamış ayakkabıcılığa. Şimdi ki Gedikpaşa'yı 'Avare' olarak nitelendiriyor.

"Yeni ile eski arasında, Türkiye-Amerika arası kadar fark var. Eskiden ayakkabılar dikiliydi, deforme olmazdı, her şeyiyle güzeldi. Şimdi ise, yapıştırma. Biz ayakkabının delikleri küçük, sağlam olsun diye domuz kılıyla dikerdik."

Türkçesinde hafif bir Ermenice aksanı.

"Siz hiç gördünüz domuz kılı?"

".....!"

"Şimdi naylon ip kullanılıyor. Ben müşteriye verdiğim ayakkabıdan utanıyorum. Es-

kiyle kıyasladığımda bir sanatkâr olarak şimdi yaptığım ayakkabıyı beğenmiyorum. Önceden bir işçi haftada 15 ayakkabı yapamazdı. Şimdi haftada 50-60 civarı ayakkabı yapıyor. Makineler çıktığında hiç heves etmedim. Çünkü makinenin yaptığını sevmiyordum."

"Fakirlikten başladım bu mesleğe ama mesleğimi de severim. Her şeyimi bu meslekten yaptım. Fakirlik her şeyi yaptırır. Bir hırsızlık, Allah göstermesin."

Bali Paşa Yokuşu üzerinde, Ermeni Protestan Kilisesi... Amerikan misyonerleri tarafından 1 Kasım 1830 yılında açılan ibadet-

Gedikpaşa'nın tarihi hamam ne değişimler yaşamamış ki. Hâlâ müşterileriyle birlikte...

hanenin ön cephesi, gotik tarzda. Daha sonra eklenen çan kulesine geleneksel Ermeni mimarisinin esprisi eklenmek istenmiş.

Bali Paşa'dan aşağıya doğru ilerliyoruz. 115 numara. Hamdi Saygın Kundura ve Konfeksiyon Yan Sanayii.

"55 sene önce Gedikpaşa Caddesi'nde tamamen Ermeniler ve Rumlar otururdu. Türk çok azdı. The President Hotel'in yerinde Azak Tiyatrosu vardı. Buralar yıkıldı, ticaret merkezi oldu. Gedikpaşa eskiden İstanbul'un temiz, iyi bir semtiydi. Eskiden Tavukpazarı, Çatalan tarafında kunduracılık vardı. Gedikpaşa'da hem hammadde, hem de bitmiş madde var. Buraya Türkiye'nin her tarafından gelirler."

Yine yokuşa yakın Gedikpaşa Surp Hovannes Ermeni Kilisesi. Burası Saray İçi Sokak. Kilisenin papazı İsteyan Komikyan'ın yaşamı Gedikpaşa'da geçmiş.

Soruyor:

"1453'te ne oldu?"

Sorduğu soruyu yine kendi yanıtlıyor.

"Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethedince, Ermeniler'e, Rumlar'a ve Yahudiler'e kilise yapma emrini bir mühürle verdi. Eskiden kiliseler tahtadandı. Bu mühürden sonra başka malzemeler de kullanılmaya başlandı."

İstanbul Ansiklopedisi'ne göre, 15 ve 16'ncı yüzyıllarda semt ahalisinin çoğunu Rum ve Ermeniler oluşturuyordu. Bazı kaynaklara göre, Fatih İstanbul'u fethettikten sonra, olası bir Rum isyanını önlemek amacıyla Bursa'dan getirdiği Ermeniler'i şehrin değişik yerlerinde, bu arada da Gedikpaşa yöresinde yerleştirmişti. Bazı tarihçiler ise, 17'nci yüzyılın başında Anadolu'da meydana gelen Celali İsyanları'ndan kaçarak İstanbul'a göç eden Ermeniler'in bu semtlere yerleştirildiğini ileri sürerler. 1960'lardan sonra, Gedikpaşa semtindeki evler yerlerini yavaş yavaş işyerlerine bırakmış. Burada kundura imalatçıları ve bu işkoluna malzeme satan işyerleri bulunuyor. 1960'lara kadar Rum ve Ermeni ustaların tekelinde olan bu işkolu giderek Türklere geçmişse de kunduracılıkla ilgili terimlerin çoğunluğu bu dillerden kalmış.

Ermeniler'in semti terketmesiyle birlikte Surp Hovannes Kilisesi'nin yan tarafındaki Ermeni İlkokulu kapatılmış. Şu anda okulun boş koridorlarındaki sınıflarda ayakkabı imalatçıları çalışıyor. "Bu çevrenin işhanı olması nedeniyle aileler dağılıncı 1975 yılında okul da dağılmaya başladı" diyor kilisenin görevlisi Vanis Canoğlu.

Okulun üzerinde boyayla yazılmış yazılar, asılıp, sökülmiş küçük afişler. Büyük demirli bir kapıdan geçiliyor. Yerlerde sigara izmaritleri, sigara kutuları. Koridor bomboş. Sanki öğrenciler dersteler ve biraz sonra çalacak tenffüs ziliyle beraber koridorlarda koşmaya başlayacaklar. Ama öğrenci sesi yerine bodrumdan gelen tavuk ve horoz sesleri karşılıyor gelenleri. Koridora bakan kapılardan içeri girdiğinizde öğrenciler değil de ellerindeki malzemeyi tek tek işleyip, ayakkabıya dönüştüren ayakkabı imalatçıları çıkıyor karşınıza. Girişte Atatürk'ün bir resmi asılı. İkinci kattaki koridorda çizmenin konularına ütü yapan bir makine.

Koridorun sol tarafında 307 numara Artin Usta'nın dükkânı. İçeriden kuş sesi geliyor. Kafeslerin birinde sarı bir kanarya. Oda, ayakkabı kalıpları, kesilmiş deri parçaları ve bitmiş ayakkabılarla dolu. Artin Demirtaş 56 senedir Gedikpaşa'da ayakkabıcı. 1983'ten beri de Okul Han'da. 15 yaşındayken kendi isteğiyle başlamış işe.

"Eskiden ayakkabıcılar tramvay yolunun karşı tarafındaydı. Gedikpaşa'da aileler otururdu. Ev sahipleri ilk önce bodrumlarını işyeri olarak verdiler. Fakat zamanla rahatsız olmaya başladılar, oturamaz hale geldiler.

Sonra satıp, başka yerlere gittiler."

"Gedikpaşa'nın şimdiki hali felaket. Eskiden burada oturup, taşınmış, şimdiki halini görüp 'bu semt böyle mi olacaktı' diye ağlayan insanlar gördüm."

Küçük bir top, ucunda bir mavi boru. Borunun ucunda güçlü bir mavi alev. Elindeki ayakkabıyı bir ters, bir düz çevirerek ateşe tutuyor. Arada bir çekiçle ayakkabıya vuruyor. "Çoğu kişi ayakkabının ütülendiğini bilmez. Boşlukları almak için ayakkabıyı böyle ütüleriz. Biz buna alev makinesi deriz. Eskiden bunun yerine ispirto ocağı kullanırdık. Ama bu daha ucuza geldiği için şimdi bunu kullanıyoruz."

Kalıba girmiş ayakkabılar yanı başında. Bütün aşamalardan geçmiş, ütülenmeyi bekliyorlar. Artin usta ayakkabıları ateşe tutarak, ütülüyor. Arada bir duruyor, gözünü çıkararak konuşmaya başlıyor.

"Artık elde ayakkabı yaparken makineden de yararlanıyoruz. Mesela bunu preste yapıştırdık. Önceden yoktu. Ayakkabılar sağlam ama kabaydı. Şimdi sağlamlıkları düşük olmasına rağmen daha zarif. Eskiden malzeme ucuz olduğundan, fiyatlar da ucuzdu. Bir de satışta bu kadar kâr yoktu. Verdiğimiz

Hamdi Saygın: Burası azınlıkların yeriydi.

ayakkabıyı yüzde yüz elli kârla satıyorlar. Eskiden devletin verdiği oran yüzde otuzdu. Üzerine çıkılamazdı."

"Ayakkabıcılığın bu yaşta sonra sevilcek tarafı kalmıyor. Senelerin getirdiği çalışmanın verdiği bir bıkmaya, usanmaya var."

Han içinde başka bir imalatçının yanına giriyoruz. Çimen Kundura'da masaların üzerinde çalışan kalfalar. Bir masada deri kesiliyor, diğerinde içinin astarı hazırlanıyor, sayacılar ise dikiyor. En son kalfalara gidiyor. Kalfalar işi bitirerek ayakkabıya çeviriyor.

Handa kunduracıların başka az sayıda muhasebeci de çalışıyor.

Gedikpaşa, Eminönü İlçesi'nde, Emin Sinan, Küçük Ayasofya, Kadırga, Şahsuvar, Muhsine Hatun, Nişanca, Mimar Kemalettin ve Beyazıt mahalleleri ile çevrili olup, Mimar Hayrettin Mahallesi sınırları içinde. Yokuştaki ayakkabıcıların vitrinlerinde topuklu, süet, kürklü, kalın tabanlı ayakkabılar, spor ketenler, günün moda ayakkabıları. Özellikle kadın ayakkabıları vitrinleri süslüyor. Her beğeniye göre, Romanya'ya, Rusya'ya ve Anadolu'ya yönelik ayakkabılar...

Oysa bu yokuşta pek fazla kadın göremiyorsunuz. Burada sadece bitmiş ayakkabı değil, yan malzeme satan işyerleri de var. Vitrinlerde 'kışık taban satılır' yazıları, bir sürü değişik ayakkabı tabanları, deri satan dükkânlar... Keçi derisi, dana derisi, suni deri gibi. Bir de örgü deri, fiyatı normalinin iki katı.

Yokuş hiç boşalmıyor. İnenler, çıkanlar... Sürekli bir kalabalık. Yerler yağın yağmurla çamurlu. Sokağın köşesinde bir manav tezgâhı. Tezgâhın sahibi 40 yıldır Gedikpaşa'da manavlık yapan Ferit Ceylan

"Gedikpaşa'da tapulu mülk çok azdır. Ermenilerin kimisi ölmüş, kimi bina da vakıf yeri olmuş. İkitelli'de bina yapıldı. Ama ne alt yapı var, ne yol var. Gedikpaşa'da 40 bin esnaf vardı. Şimdi 10 bine yakın kaldı. Hep-

Surp Hovannes Ermeni Kilisesi ne ayıp ki çöplük gibi kullanılıyor.

si Bayrampaşa, İkitelli, Zeytinburnu, Kazlıçeşme'ye dağıldı. Geri kalanlar da kooperatifler bitince burayı terketmek zorunda."

Paşa'dan Telli'ye

İkitelli'de İstanbul Ayakkabıcılar Esnaf ve Sanatkarlar Odası'na bağlı iki kooperatif faaliyette gösteriyor. Aykosan ve Aymakoop. Gedikpaşa'daki ayakkabıcılar bu iki kooperatife bağlı. Bunlar bittiğinde ayakkabıcılar İkitelli'ye taşınacak. Aymakoop bitmiş durumda ama esnaf gidemiyor. Çünkü yan sanayi Gedikpaşa'da. Esnafın bir bölümü İkitelli'deki yerine taşınmış. Bundan olsa gerek, yokuş boyunca vitrinlere 'Kiralık işyeri' yazıları yapıştırmış. İkitelli'ye taşınma kararı, 1970'lerde ortaya çıkmış ve 1980'li yıllar-

da İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı Bedrettin Dalan zamanında karar alınmış. Uygulaması ise yeni başlıyor.

Gedikpaşa... Yüzünü değiştiren koca İstanbul'un Gedikpaşa'sı da yıllar içinde sürekli makyaj değiştirmiş. Bir zamanlar burada yer almış Gedikpaşa Tiyatrosu'nun aslında İstanbul'a çeşitli tarihlerde gelen Souillier Sirkisi için 1858'de yapıldığını kim bilir bugün. Bir fotoğraf arasanız bulamazsınız şimdi. Belki Hayal Dergisi'nde yayımlanan bir resim biraz işinizi görecektir. Ya yıllarca orada sanki hiç gitmeyecekmiş gibi duran Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan Tiyatrosu?

Anlaşılan şimdi de İstanbul'a yıllarca ayakkabı yapmış olan esnaf Bali Paşa Yokuşu'nu terke edecek. Ya sonra?..

